



MONUMENTA
ARCHAEOLOGICA
BARBARICA
SERIES GEMINA

MONUMENTA ARCHAEOLOGICA BARBARICA
SERIES GEMINA
TOMUS II



Główka Germanina z tzw. węzłem swebskim z ataszy uchwytu kociołka z Czarnówka, pow. Lębork

INSTYTUT ARCHEOLOGII UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO
FUNDACJA UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO
FUNDACJA MONUMENTA ARCHAEOLOGICA BARBARICA
PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE W WARSZAWIE

TERRA BARBARICA

Studia ofiarowane
Magdalenie Mączyńskiej
w 65. rocznicę urodzin

ŁÓDŹ–WARSZAWA 2010

Redakcja tomu

Agnieszka Urbaniak, Radosław Prochowicz
Ireneusz Jakubczyk, Maksim Levada, Jan Schuster

Opracowanie graficzne

Ireneusz Jakubczyk, Radosław Prochowicz

Skład i łamanie

Radosław Prochowicz

Okladka/obwoluta

Jan Schuster, Maksim Levada

© Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego
© Fundacja Monumenta Archaeologica Barbarica
© Autorzy

ISSN 1644-8774

ISBN 978-83-928887-5-8 (IAUL)

ISBN 978-83-927585-1-8 (FMAB)

Druk: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa

SIEGMAR VON SCHNURBEIN Liebe Magda!	7
Bibliografia prac Magdaleny Mączyńskiej	9
Od redakcji	16
TERESA DĄBROWSKA Pierwsze spotkania	23
IN OCCIDENTEM GERMANIAM	
MATTHIAS BECKER Frauen und Fibeln	29
JAN BEMMANN Völkerwanderungszeitliche Artefakte aus dem Schwarzmeergebiet in der Sammlung Pierre Mavrogordato	41
MICHEL KAZANSKI, ANNA MASTYKOVA Les tombes de chevaux chez les fédérés de l'Empire d'Orient sur la côte est de la mer Noire (II ^e -VI ^e s.)	57
JÖRG KLEEMANN Im Westen nichts neues?	73
ACHIM LEUBE Wolf von Seefeld – ein Menschenschicksal in nationalsozialistischer Zeit der Jahre 1936–1945	79
ULLA LUND HANSEN Perlen und Perlenmode – Perlen als sozialer und familiärer Indikator	87
MICHAEL MÜLLER-WILLE Deponierungen von Tieren und Tierteilen in Siedlungen der Römischen Kaiserzeit zwischen Elbe und Main – drei Beispiele: Haferwisch, Bremen-Rekum und Kelsterbach	97
HEINO NEUMAYER Ein kaiserzeitlicher(?) Goldarmring aus Helgoland	107
DIETER QUAST Ortbandzwinge der Goldgriffspathen-Gruppe aus Topornica bei Zamość (woj. lubelskie)	119

NUNC DE SUEBIS DICENDUM EST

JACEK ANDRZEJOWSKI, TOMASZ RAKOWSKI, KATARZYNA WATEMBORSKA Emaliowana zapinka tarczowata z Jartyporów nad Liwcem	133
MARCIN BIBORSKI, PIOTR KACZANOWSKI Celtycki miecz z Mazowsza	155
VADIM BELÂVEC, ANNA BITNER-WRÓBLEWSKA Bałtyjskie czy gockie? Wisiorki wiaderkowate wariantu Pâtrovičy-Žviliai	167
TOMASZ BOCHNAK, PATRYK FRANKOWSKI Brązowy aerofon z Malborka: <i>carnyx</i> , <i>lituus</i> czy <i>olifant</i> ?	179
ALEKSANDER BURSCHE Monety rzymskie z Illerup Ådal	197
ADAM CIEŚLIŃSKI Stratygrafia pozioma trzech cmentarzysk z „cichego kąca” kultury wielbarskiej	211
KATARZYNA CZARNECKA Metalowe pojemniczki tzw. <i>Amulettendose</i> w europejskim <i>Barbaricum</i>	229
GRZEGORZ DOMAŃSKI Zróżnicowanie obrządku pogrzebowego kultury luboszyckiej	239
ALICJA GAŁĘZOWSKA Znaleziska z okresu rzymskiego z terenu Ukrainy w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu	251
ANNA JUGA-SZYMAŃSKA, PAWEŁ SZYMAŃSKI Prowincjonalnorzymska zapinka tarczowata z Czerwonego Dworu koło Gołdapi	261
MACIEJ KARWOWSKI Spätantike Glasarmringe aus Niederleis in Niederösterreich	283
ANDRZEJ KASPRZAK Grób z wieńcem kamiennym na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Miechęcinie, pow. Kołobrzeg	301
ANDRZEJ KOKOWSKI Nieznana część skarbu bursztynu z Basonii	309
JERZY KOLENDO Roman Bronze on the Territory of Barbaricum. On a Find of a Military Diploma from Ukraine	315
BARTOSZ KONTNY Odwrotna strona medalu, czyli w kwestii konstrukcji zapinek szczeblowych słów kilka	321
BARTOSZ KONTNY, MAGDALENA NATUNIEWICZ-SEKUŁA „Jeździec bez głowy” et alii, czyli znaleziska ostróg z cmentarzyska kultury wielbarskiej w Weklicach	333
PIOTR ŁUCZKIEWICZ Rzadki okaz fibuli oczkowatej typu A 45 z Lubelszczyzny. Drążgów, pow. Ryki, woj. lubelskie	347

HENRYK MACHAJEWSKI	
Wczesnorzymski pochówek z Troszyna, pow. Kamień Pomorski	357
ANDRZEJ MACIAŁOWICZ	
Interesujący zespół grobowy z nowych badań na cmentarzysku kultury przeworskiej w Gołębiewie, pow. Nidzica (d. <i>Taubendorf, Kr. Neidenburg</i>)	367
RENATA MADYDA-LEGUTKO, JUDYTA RODZIŃSKA-NOWAK, JOANNA ZAGÓRSKA-TELEGA (KRAKÓW)	
Złote wisioriki z cmentarzyska ludności kultury przeworskiej w Prusieku, stan. 25, gm. Sanok	387
MAGDALENA NATUNIEWICZ-SEKULA	
Unikatowy, „brązowy” dzban rzymski w stylu egiptyzującym z Weklic – nowe odkrycia...	397
BARBARA NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA	
Klamerka esowata z okolic Swaryczowa, gm. Komarów-Osada, pow. Zamość	417
WOJCIECH NOWAKOWSKI	
Nördlich der Olsztyn-Gruppe. Die völkerwanderungszeitlichen Gräberfelder an der mittleren Alle	423
MICHAŁ PARCZEWSKI	
Cmentarzysko z okresu rzymskiego w miejscowości Leszno, pow. Warszawa-Zachód	433
MIROSLAW PIETRZAK, FRANCISZEK ROŻNOWSKI	
Kilka uwag o obrządku pogrzebowym w kulturze wielbarskiej w okresie wpływów rzymskich na przykładzie cmentarzysk w Pruszczu Gdańskim, stan. 7 i 10, woj. pomorskie	439
MIROSLAW RUDNICKI	
Zespół zabytków z grobu 368 w Kosewie. Uwagi ponad 100 lat po odkryciu	445
AGNIESZKA RUTA, ANNA STROBIN	
Materiały kultury wielbarskiej z cmentarzyska w Krzykosach, woj. pomorskie	457
PÉTER TOMKA	
Über ein Haus und eine Fibel	475
MALGORZATA TUSZYŃSKA	
Interesujący pochówek kobiecy z cmentarzyska w Kamienicy Szlacheckiej na Pojezierzu Kaszubskim	489
JOZEF ZÁBOJNÍK	
Zur Problematik der Zierscheiben des frühen Mittelalters	497
HIC SUEBIAE FINIS	
АЛЕКСАНДР И. АЙБАБИН, ЭЛЗАРА А. ХАЙРЕДИНОВА	
Римская воинская пряжка из Лучистого	509
ИГОРЬ О. ГАВРИТУХИН	
Необычная находка из Крыма (к изучению поздних форм двупластинчатых фибул)	517
ИГОРЬ Н. ХРАПУНОВ	
Оружие из могильника Нейзац	535

МАКСИМ Е. ЛЕВАДА Сухоносівка	557
БОРИС В. МАГОМЕДОВ Украашення с привесками на памятниках черняховской культуры	595
ЕВГЕНИЙ А. МОЛЕВ О вероятности локализации Дороса на месте античного Китея	603
ОЛЕГ В. ШАРОВ Римска фибула из Старой Ладogi	607
ЕЛЕНА А. ЗИНЬКО, ВИКТОР Н. ЗИНЬКО, АЛЕКСЕЙ В. ЗИНЬКО Основные проблемы этно-политической истории Европейского Боспора в V в. н. э.	631
QUOD FEMINA DOMINATUR	
ALDONA ANDRZEJEWSKA, ALEKSANDER ANDRZEJEWSKI Elementy uzbrojenia kultury przeworskiej z Otłoczyna na Kujawach	647
MARIA MAGDALENA BLOMBERGOWA Stefan Sylwerjusz Cybulski badacz i nauczyciel kultury greckiej i rzymskiej 1858–1937	653
LUCYNA DOMAŃSKA, SEWERYN RZEPECKI, MICHAŁ GÓRA Wstępne wyniki badań cmentarzyska kultury przeworskiej w Pikutkowie stan. 28, gm. Brześć Kujawski	659
LUCYNA DOMAŃSKA, SEWERYN RZEPECKI, KAROLINA KOT, MAGDALENA PIOTROWSKA Budowla halowa z Polesia, stan. 1, gm. Łyszkowice	673
MARIAN GŁOSEK Problem przeżywania się późnorzymskich fibul z podwiniętą nóżką na stanowiskach z kulturowymi elementami słowiańskimi	687
TADEUSZ GRABARCZYK O odkryciu zaplecza osadniczego nekropoli odrzańskiej	693
RADOSŁAW JANIĄK Czy w Mściszewicach odkryto kolejny pochówek kultury wielbarskiej?	697
ANDRZEJ JANOWSKI, TOMASZ KURASIŃSKI, KALINA SKÓRA Między naturą a kulturą. Znaleźiska skamieniałych zębów rekina i próba ich interpretacji	703
JERZY MAIK Tkaniny importowane z Imperium w kulturze wielbarskiej	713
TOMASZ OLSZACKI Kazimierz Wielki jako „książe” europejskiego <i>Trecenta</i> . Szkic do portretu	719
MACIEJ PAWLIKOWSKI, MONIKA BŁASZCZAK, AGNIESZKA URBANIAK Badania mineralogiczne zjawiska korozji przedmiotów z brązu Stanowisko Babi Dół-Borcz, powiat Kartuzy	731

MARIUSZ RYCHTER	
Elementy konstrukcyjne domu „ryglowego” z okresu wpływów rzymskich odkrytego na stanowisku nr 1 w Kręcieszkach	745
JAN SCHUSTER	
Germanische Spinnrocken im nördlichen Mitteleuropa	755
JERZY SIKORA	
Najstarszy horyzont wczesnośredniowiecznych obiektów grodowych w Polsce Centralnej. Próba identyfikacji i interpretacji zjawiska	767
JUSTYN SKOWRON	
Forma odlewnicza z osady w Rawie Mazowieckiej, stan. 3, woj. łódzkie kilka słów o użytkowaniu ołowiu w kulturze przeworskiej	785
KALINA SKÓRA	
Przyczynek do badań nad podwójnymi grobami szkieletowymi w obrzędowości pogrzebowej kultury wielbarskiej	791
ILONA SKUPIŃSKA-LØVSET	
On the Fecundity Deities of Syro-Palestine. The Quadesh Type	809
ADRIANNA SZCZERBA	
Rzecz o niezwykłych kobietach (Działalność archeologiczna Marii Butrymówny i Katarzyny Skarżyńskiej)	813
LUBOMIRA TYSZLER	
Panna z Deszczyna terra sigillata z cmentarzyska pod Gorzowem Wielkopolskim	819
KRZYSZTOF WALENTA	
Monety antyczne na terenie tzw. Ziemi chojnickiej	829
AGNIESZKA URBANIAK, IRENEUSZ JAKUBCZYK, RADOSŁAW PROCHOWICZ	
„Będąc młodą lekarką...”	833

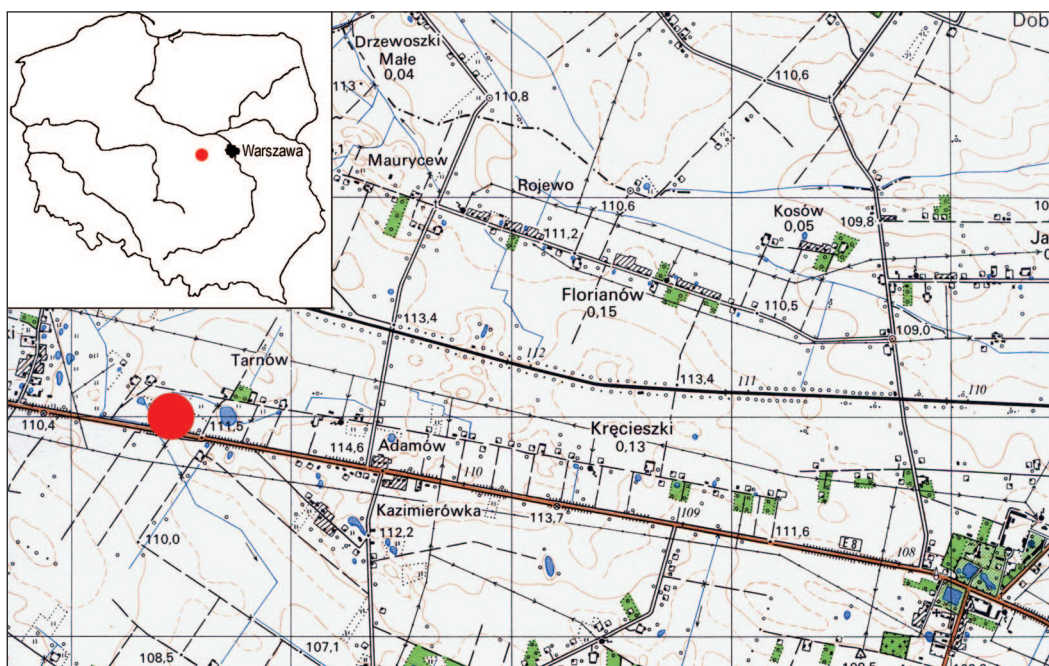
MARIUSZ RYCHTER

ELEMENTY KONSTRUKCYJNE DOMU „RYGŁOWEGO” Z OKRESU WPŁYWÓW RZYMSKICH ODKRYTEGO NA STANOWISKU NR 1 W KRĘCIESZKACH

Stanowisko nr 1 w Kręcieszkach, gm. Bedno, pow. Kutno, woj. łódzkie zostało odkryte przez miejscowego rolnika Jana Olejniczka w trakcie prac polowych w 1985 roku. Znaleźisko, w postaci jednej popielnicy kultury pomorskiej, zostało zgłoszone do Muzeum Regionalnego w Kutnie.

Położone jest ono około 15 km od Kutna, w gminie Bedno (dawne województwo płockie) (Ryc. 1), przy

drodze A 2 (w kierunku Warszawy), na piaszczystym, słabo widocznym wzniesieniu (Ryc. 2). Obszar stanowiska leży na Równinie Kutnowskiej przynależnej do Niziny Środkowomazowieckiej (J. Kondracki 1978, 316–318). Obecnie jest to teren całkowicie objęty uprawami rolnymi. Z informacji uzyskanych od miejscowej ludności wynika, że obszar ten do II wojny światowej częściowo był zalesiony, co prawdopodob-



Ryc. 1. Lokalizacja stanowiska



Ryc. 2. Zdjęcie lotnicze okolic stanowiska

nie przyczyniło się do uchronienia występujących tam grobów skrzynkowych kultury pomorskiej przed dewastacją.

Po wspomnianym zgłoszeniu, w wyniku interwencji konserwatorskiej, jesienią 1987 roku przystąpiono do badań ratowniczych. Odkryto wówczas nienaruszony grób skrzynkowy kultury pomorskiej oznaczony numerem 1 oraz silnie zniszczony skutkiem prac polowych grób nr 2. Wiosną 1988 roku wznowiono badania. Były one prowadzone przy współudziale członków Koła Naukowego Studentów Katedry Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. W trakcie prac odkryto, częściowo naruszony, grób skrzynkowy oznaczony numerem 3. Później, na długi okres czasu, badania zawieszono. Po siedemnastu latach, w 2005 roku, powrócono do penetracji archeologicznej na obszarze, jak się później okazało, wielokulturowego stanowiska w Kręcieszkach.

Do tej pory odbyły się dwa sezony badawcze w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku oraz trzy w latach 2005–2007. Stanowisko, początkowo określone jako monokulturowe cmentrzysko ludności kultury pomorskiej z grobami skrzynkowymi datowanymi na okres halsztacki D i wczesny okres lateński, okazało się być stanowiskiem wielokulturowym.

Badania wykazały istnienie trzech faz zasiedlenia tego stanowiska. Pierwsza faza wiąże się z ludnością

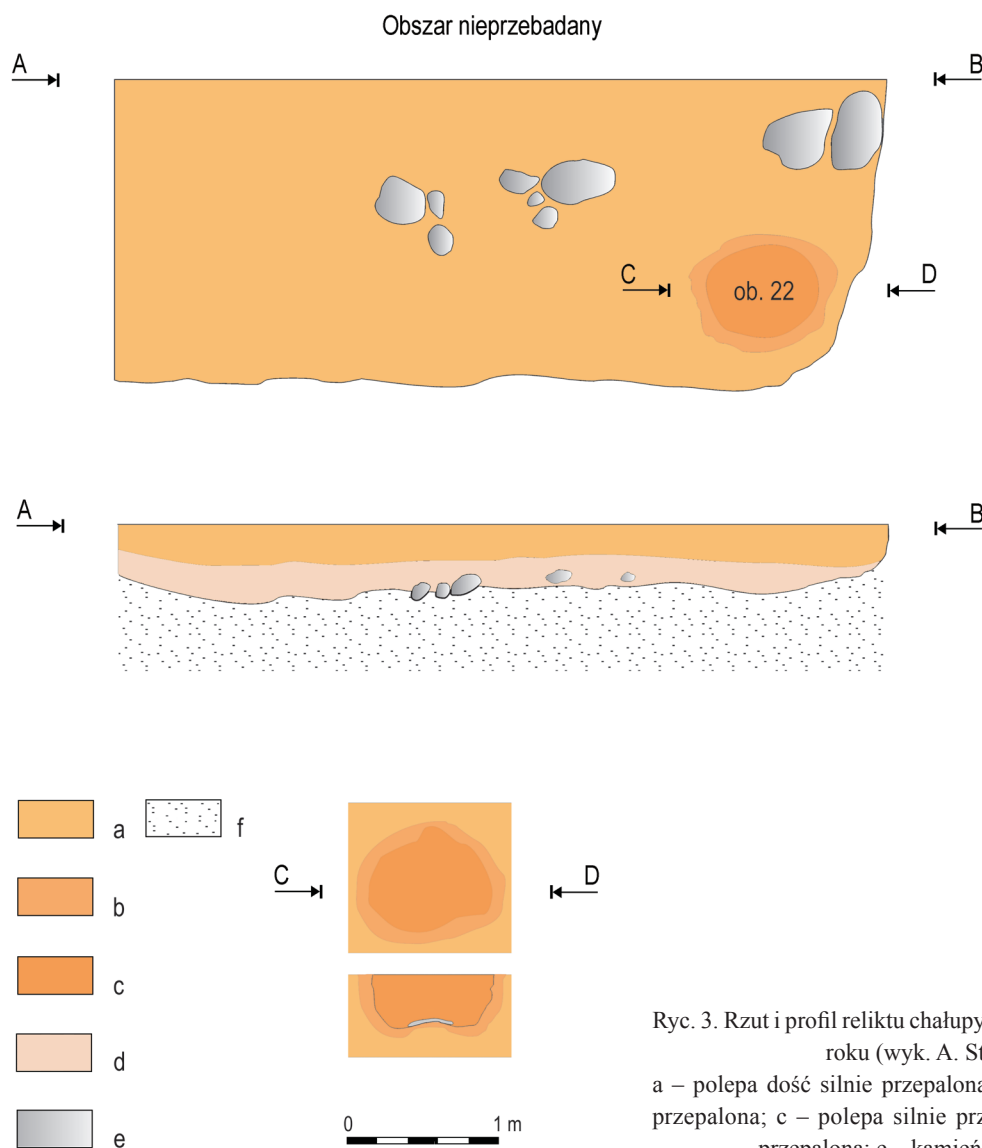
kultury łużyckiej. Stwierdzono występowanie obiektów, będących częścią osady ludności tej kultury, w postaci jam zasobowych, palenisk, jak i prawdopodobnie budynków mieszkalnych. Licznie występowała ceramika i materiał krzemienisty datowany na IV/V okres epoki brązu.

Kolejny etap zasiedlenia tego terenu wiąże się z ludnością kultury pomorskiej. Śladem bytności ludności tej kultury na stanowisku nr 1 w Kręcieszkach są odkryte w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku trzy groby skrzynkowe, które już zostały wstępnie opublikowane (I. Jadczykowska 1995, M. Rychter, S. Stasiak 2006–2007) oraz trzy groby podkloszowe tej kultury, na które natrafiono w sezonie badawczym w roku 2007.

Ostatni etap zasiedlenia tego stanowiska wiąże się z ludnością kultury przeworskiej. W dwóch wykopach znaleziono relikty domu oraz liczne fragmenty ceramiki, jak również ciężarek tkacki. Relikt tej osady wstępnie datujemy na fazy B₁–B₂ okresu wpływów rzymskich.

Ponadto na stanowisku tym epizodycznie wystąpiły ślady osadnictwa nowożytnego w postaci wyeksploatowanego fragmentarycznie w 1987 roku obiektu i znalezionych dwóch całych naczyń nowożytnych, odkrytych bez wyraźnie rysującego się kontekstu archeologicznego, a datowanych na XVII/XVIII w.

Należy zaznaczyć, że obiekty, poza dwoma grobami kultury pomorskiej, były nienaruszone. Brak było



Ryc. 3. Rzut i profil reliktu chałupy i piwniczki odkryte w 2006 roku (wyk. A. Strugalski).

a – polepa dość silnie przepalona; b – polepa intensywnym przepalona; c – polepa silnie przepalona; d – polepa słabo przepalona; e – kamień; f – calec/piasek

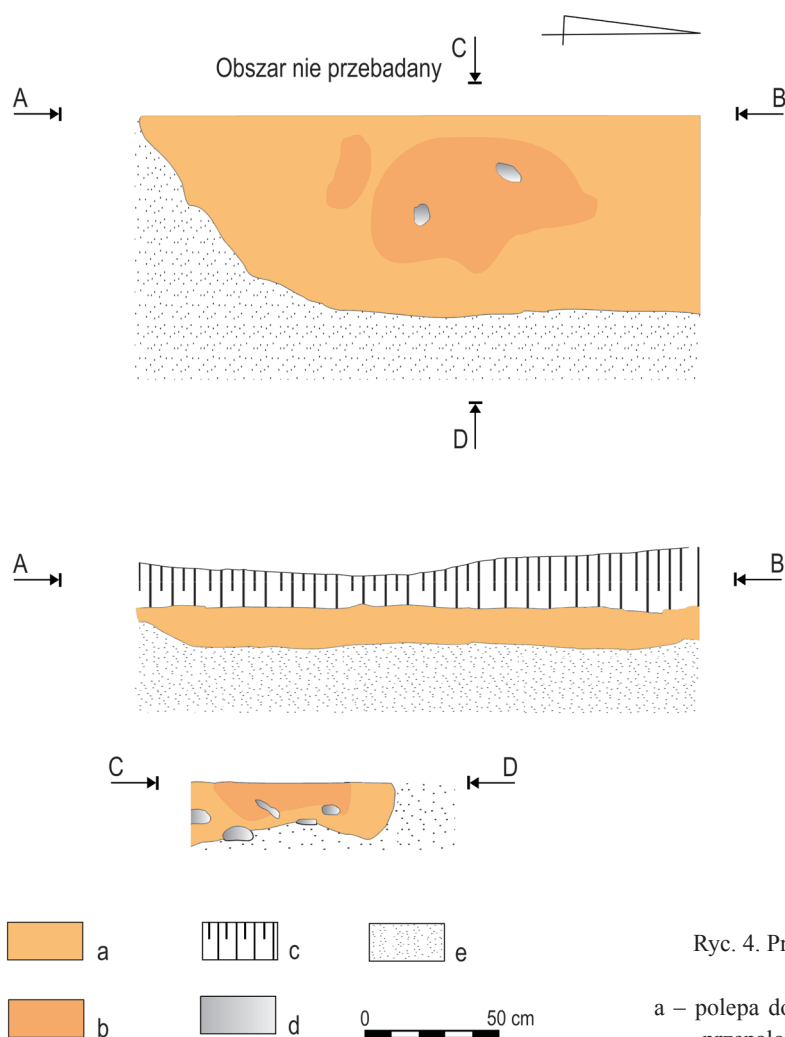
nowożytnych wkopów, jak również żaden obiekt kulturowy nie był zniszczony przez obiekty młodszych kultur. Przez to, jak do tej pory, sytuacja na tym stanowisku jest jasna i klarowna. Część północną i częściowo centralną tego stanowiska zajmowała kultura łużycka. W centrum znajdowały się groby skrzynkowe kultury pomorskiej. Natomiast groby podkłoszowe tej kultury i osadnictwo kultury przeworskiej lokowały się w części południowo-zachodniej.

Na pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej natrafiono podczas badań w 2005 roku. Znalaziono wówczas „gniazdo” polepy, ciężarek tkacki i niewielką ceramikę, którą datowano wstępnie na fazy B1-B2 okresu wpływów rzymskich.

Kolejne pozostałości po osadzie znalazł w roku następnym. Był to fragment chałupy (Ryc. 3), którego wyeksplorowana część miała wymiary 4×2 m. Jak widać, był to obiekt dużych rozmiarów. Na jego relikty składała się warstwa bardzo silnie zbitej, przepalanej

polepy o miąższości około 20 cm. Pod północno-zachodnim narożnikiem chałupy natrafiono na pozostałości, prawdopodobnie małej piwniczki o średnicy około 50 cm i głębokości 30 cm (obiekt nr 22, Ryc. 3). Pozostałością po niej było gniazdo silnie przepalanej polepy zawierające, obok polepy, także fragmenty naczyń oraz wapna. Prawdopodobnie było to miejsce do przechowywania naczyń z wapnem. W wypełniku tego obiektu natrafiono również na kostkę, najprawdopodobniej zwierzęcą. Daniel Makowiecki wykonujący analizę szczątków kostnych z tego stanowiska określił, że była ona poddana działaniu temperatury powyżej 1000°C. Być może jest to efekt pożaru chałupy.

W sezonie badawczym w 2007 roku natrafiono na kolejny fragment tej samej chałupy (Ryc. 4). Tym razem uchwycono jej południowo-wschodni narożnik. Pozostałością po niej były dwie warstwy polepy. Fragmenty silniej przepalone zalegały w stropie obiektu, natomiast polepa poddana słabszemu działaniu tempe-



Ryc. 4. Profile reliktu chałupy odkrytego w 2007 roku (wyk. A. Strugalski).

a – polepa dość silnie przepalona; b – polepa intensywnym przepalona; c – humus; d – kamień; e – calec/piasek

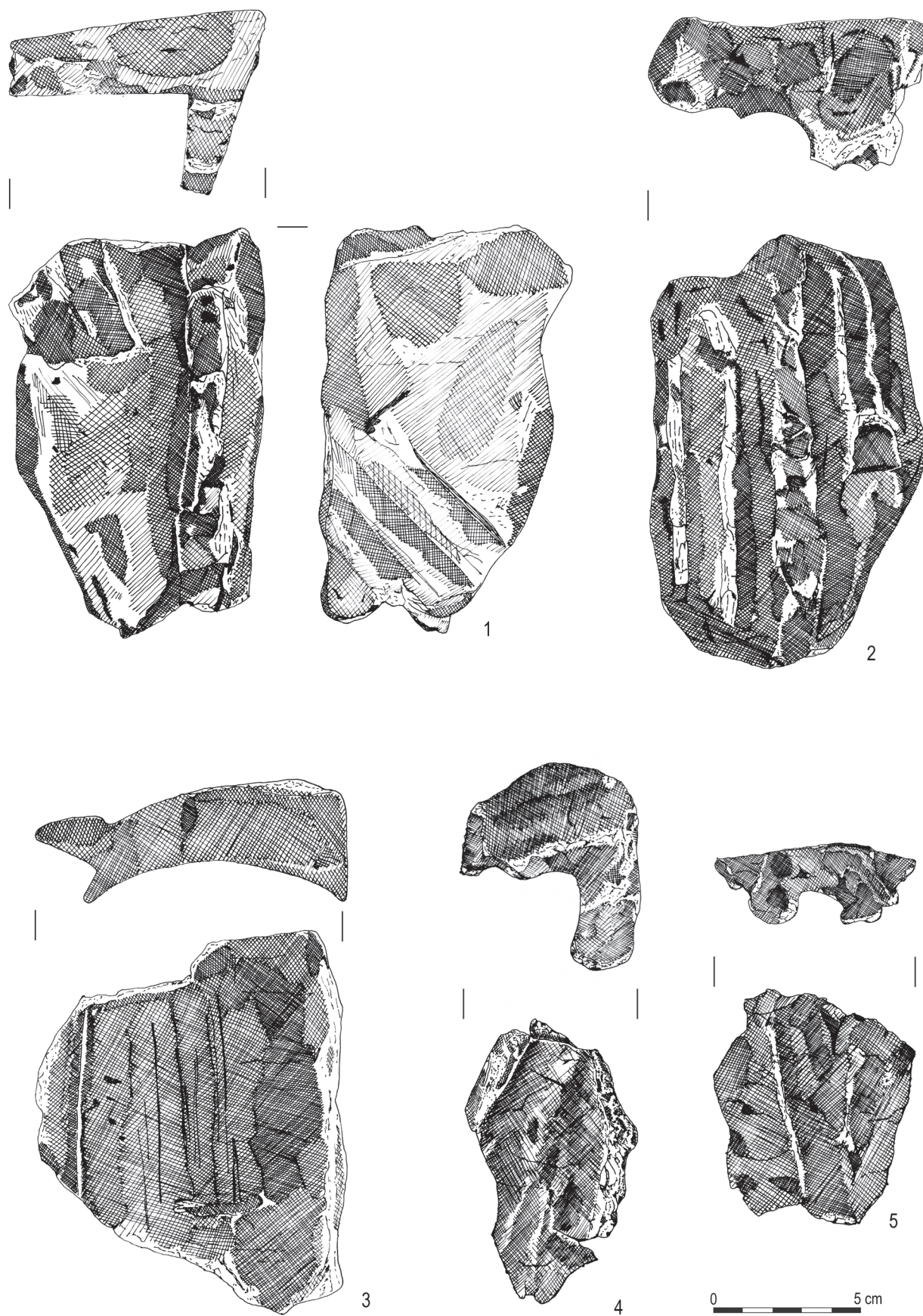
ratury znajdowała się w jego spągu. Łączna miąższość obu warstw polepy to około 25 cm. Wymiary odkrytej tej części chałupy to 2,1 m×0,7 m. W przybliżeniu obiekt ten miałby wymiary 4,7×4,1 m. Jak widać, było to domostwo dużych rozmiarów.

Zarówno w części odkrytej w 2006 roku, jak i w pochodzących z 2007 brak było śladów dołków posłupowych. Może to sugerować wybranie konstrukcji ramowej do budowy domów na tym stanowisku. Posłużenie się tego typu rozwiązaniem było prawdopodobnie celowym zabiegiem budowniczych ze względu na podłoże, na którym ten obiekt posadowiono. W tej części stanowiska, w przeciwieństwie do pozostałej, gdzie zalegały piaski, znajdowały się bardzo silnie związane warstwy żwirowe, w których wykopanie dołu pod słup było bardzo trudne, a usiłowanie jego wykonania wiązałoby się z powstaniem wybieżyska o dużej kubaturze. Wybranie pod zasiedlenie obszaru na słabym, żwirowym wyniesieniu było również celowym zabiegiem. Warstwy żwiru stanowiły doskonałą warstwę drenażu odprowadzającego wodę z obszaru osady na niżej położone tereny, a jednocześnie zapew-

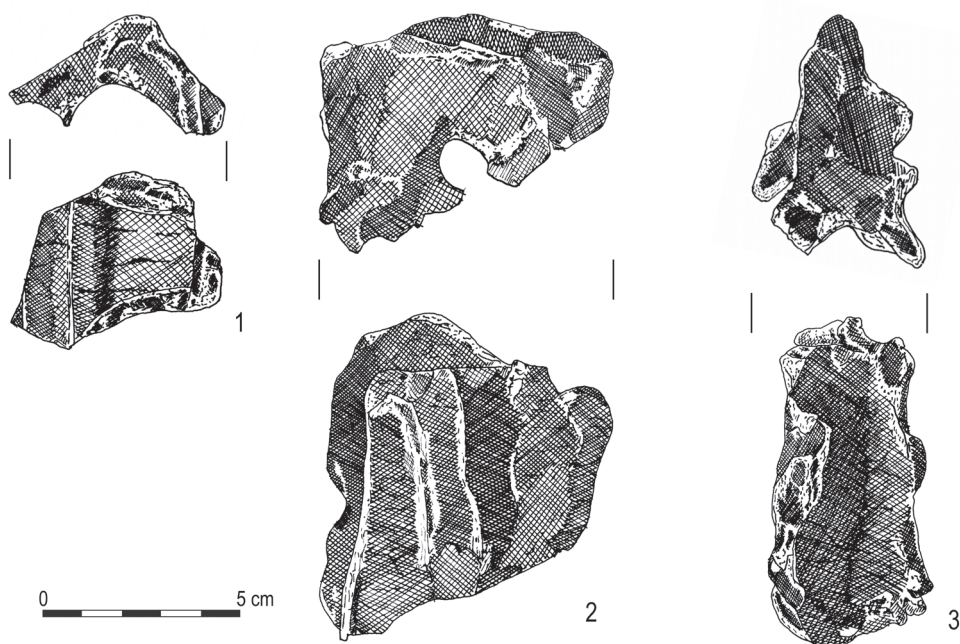
niały doskonałą stabilizację dużym konstrukcjom drewnianym na nich posadowionym.

Po domu pozostały warstwy przepalanej polepy. Łącznie zainwentaryzowano, z dotychczas przebadanych dwóch reliktów chałup, 30 kg polepy. Praktycznie nie występowała ona poza obiektami. Podczas pożaru domu, polepa ta uległa silnemu przepaleniu. Dzięki temu utrwaliły się w niej liczne odciski elementów drewnianych konstrukcji. Były one widoczne na bardzo licznych fragmentach polepy, jednakże w ośmiu przypadkach są one szczególnie czytelne. Gлина do wykonania polepy na ściany była schudzana prawdopodobnie sieczką, o czym świadczą liczne odciski traw, bądź też słomy. Jest to celowy zabieg mający na celu uzyskanie odpowiedniej struktury gliny po nałożeniu jej na drewniany szkielet i poddaniu warunkom atmosferycznym. Zapobiega to zbyt intensywnemu skurczeniu gliny po wyschnięciu, poprawia izolację cieplną oraz przeciwdziała powstawaniu szpar i rozstępów.

Do analizy elementów konstrukcyjnych domostw pochodzących z tego stanowiska wybrano właśnie tych ośiem wyselekcjonowanych fragmentów.



Ryc. 5. Fragmenty polepy o numerach od 1 do 5 (wyk. J. Bikiewicz, M. Rychter)



Ryc. 6. Fragmenty polepy numerach od 6 do 8 (wyk. J. Bikiewicz, M. Rychter)

Fragment nr 1 (Ryc. 5:1), o wadze 450 g i wymiarach 85×122×55 mm, jest elementem średnio wypalonym i stanowi pozostałość po oblepieniu gliną elementu narożnikowego domu. Część zewnętrzna jest ukształtowana trójkątnie i nosi ślady starannego wygładzania. Widoczne są na niej także dwa równoległe do siebie ślady po palcach. Część wewnętrzna tego fragmentu jest odciskiem pionowego elementu konstrukcyjnego o przekroju kwadratowym, bądź też prostokątnym. Ma on powierzchnię stosunkowo gładką, z bardzo słabym zarysem słoików, prawdopodobnie dartego drewna. W jednej części odcisnął się także element, który może być wiórem powstającym podczas darcia drewna. Fragment ten przekazano do analizy na przynależność gatunkową drewna, którego słoje były słabo czytelne. Niestety, nie udało się określić gatunku drewna, z którego wykonano pionowy słup. Dokonująca analizy Maria Michniewicz określiła jedynie, że było to drzewo iglaste.

Fragment nr 2 (Ryc. 5:2), o wadze 420 g i wymiarach 90×140×40 mm, jest elementem średnio wypalonym. Stanowi zewnętrzną część ściany budynku. Strona zewnętrzna tego fragmentu jest już mniej starannie wygładzona niż poprzedniego fragmentu i prawdopodobnie pochodzi ze środkowych partii ściany. Strona wewnętrzna polepy posiada odciski 5 żerdzi pochodzących prawdopodobnie ze szkieletu wypełniającego konstrukcję drewnianą budynku. Średnice tych żerdzi wynoszą: 8, 10, 14, 9 i 15 mm. Poza jednym, wszystkie żerdzi w odcisniętym fragmencie są proste.

Fragment nr 3 (Ryc. 5:3), o wadze 400 g i wymiarach 105×130×44 mm, jest elementem mocno wypalonym. Prawdopodobnie pochodzi z podłogi budynku. Dwie

prostopadłe do siebie zewnętrzne ścianki polepy są wygładzone, przy czym jedna bardziej starannie niż druga. Po wewnętrznej stronie fragmentu polepy widoczne są odciski ćwierć, bądź też półokrągłaków. Strzałka zachowanego narożnikowego półokrągłaka wynosi 90 mm. Do poprzedniego elementu drewnianego dochodził również drugi półokrągłak, niestety o nieznanym średnicy. Odcisnięte smugi świadczą o tym, że prawdopodobnie obydwa były okorowane i obciosane.

Fragment nr 4 (Ryc. 5:4), o wadze 100 g i wymiarach 45×70×40 mm, jest dość mocno wypalony. Pochodzi prawdopodobnie z wnętrza konstrukcji budynku. Odcisnął się w nim fragment żerdki o średnicy prawdopodobnie 17 mm, przy czym widać, że glina nie obejmowała całości żerdki. Prawdopodobnie już po nałożeniu gliny na żerdkę drewno się dokoształciło i powstała pustka powietrzna wewnątrz ściany.

Fragment nr 5 (Ryc. 5:5). Waga 80 g. Wymiary: 55×70×25 mm. Stanowił część zewnętrzną ściany, co sugeruje obmazywanie. Po wewnętrznej stronie odcisnął się jedynie jeden fragment żerdzi o średnicy 14 mm.

Fragment nr 6 (Ryc. 6:1) o wadze 20 g. Wymiary: 40×48×32 mm. Stanowił część zewnętrzną ściany, co, podobnie jak poprzednio, sugeruje staranne obmazywanie. Wewnątrz odcisnęły się dwa fragmenty żerdzi, jedna o średnicy 12, druga 14 mm. Podobnie jak w przypadku fragmentu nr 4, prawdopodobnie drewno już po nałożeniu gliny się odkształciło, co sugeruje elipsoidalny negatyw.

Fragment nr 7 (Ryc. 6:2). Waga 180 g. Wymiary: 70×78×40 mm. Stanowi część zewnętrzną ściany. Strona zewnętrzna średnio wygładzona. Wewnątrz odcisnęły się 3 żerdzie wypełniające konstrukcję drow-

Nr	Ryc.	Waga	Wymiary w mm	Opis
1	6	450 g	85×122×55	Pozostałość po oblepieniu gliną elementu narożnikowego domu. Część zewnętrzna ukształtowana trójkątnie. Ślady starannego wygładzania. Część wewnętrzna jest odciskiem pionowego elementu konstrukcyjnego o przekroju kwadratowym lub prostokątnym. Powierzchnia stosunkowo gładka z bardzo słabym zarysem słoików, prawdopodobnie dartego drewna. Słup, którego słoje się odcisnęły, pochodził z drzewa iglastego.
2	7	420 g	90×140×40	Zewnętrzna część ściany budynku. Strona zewnętrzna fragmentu wygładzona. Strona wewnętrzna posiada odciski 5 żerdzi pochodzących ze szkieletu wypełniającego konstrukcję drewnianą budynku. Średnice żerdzi: 8, 10, 14, 9 i 15 mm. Prawdopodobnie żerdki wypełnienia konstrukcji ścian były zamocowane horyzontalnie.
3	8	400 g	105×130×44	Pochodzi prawdopodobnie z podłogi budynku. Dwie prostopadłe do siebie zewnętrzne ścianki polepy są wygładzone. Po wewnętrznej stronie fragmentu polepy widoczne są odciski półokrągłaków. Strzałka narożnikowego półokrągłaka wynosi 90 mm. Do niego dochodził również drugi półokrągłak o nieznanej średnicy. Odcisnięte smugi świadczą o tym, że obydwa były okorowane i obciosane.
4	9	100 g	45×70×40	Pochodzi z wnętrza konstrukcji budynku. Odcisnął się w nim fragment żerdki o średnicy około 17 mm. Prawdopodobnie już po nałożeniu gliny na żerdkę drewno się doksztąpiło i powstała pustka powietrzna wewnątrz ściany.
5	10	80 g	55×70×25	Stanowi część zewnętrzną ściany, co sugeruje obmazywanie. Po wewnętrznej stronie odcisnął się jedynie jeden fragment żerdzi o średnicy 14 mm.
6	11	20 g	40×48×32	Stanowi część zewnętrzną ściany. Wewnątrz odcisnęły się dwa fragmenty żerdzi, jedna o średnicy 12, druga 14 mm. Drewno, już po nałożeniu gliny, się odkształciło.
7	12	180 g	70×78×40	Stanowi część zewnętrzną ściany. Strona zewnętrzna była wygładzona. Wewnątrz odcisnęły się 3 żerdzie wypełniające konstrukcję drewnianą. Jedna o średnicy 10, druga 8 mm.
8	13	80 g	60×65×35	Nie zawiera śladów domieszki schudzającej. Widać na nim odcisk żerdki o średnicy około 15 mm.

Zestawienie tabelaryczne fragmentów polepy

nianą. Jedna o średnicy 10, druga o średnicy 8 mm. Żerdka o mniejszej średnicy położona była pod kątem. Natomiast druga z nich odkształciła się już po nałożeniu gliny, co widoczne jest w elipsoidalnym kształcie negatywu, jak i po smugach na glinie powstałych podczas odkształcania.

Fragment nr 8 (Ryc. 6:3). Waga 80 g. Wymiary 60×65×35 mm. Dość dobrze wypalony. Nie zawiera śladów domieszki schudzającej. Widać na nim odcisk żerdki o średnicy około 15 mm ze względu na to, że oblepiając ją glina się odkształciła.

Ponieważ polepa do tej pory nie była materiałem datującym stanowiska archeologiczne, a ceramika z okresu rzymskiego występująca w Kręcieszkach była mało charakterystyczna, poddano jeden fragment

polepy i jeden fragment ceramiki z okresu rzymskiego datowaniu metodą termoluminescencyjną. Badania wykonał Jarosław Kusiak z Zakładu Geografii Fizycznej i Paleogeografii Instytutu Nauk o Ziemi UMCS w Lublinie.

Próbka nr 4365 to naczynie kultury pomorskiej. Natomiast próbka 4387 (polepa) oraz próbka 4388 (naczynie) pochodzą z okresu wpływów rzymskich. Jak widać datowanie polepy i ceramiki jest dość zbliżone i oscyluje wokół przyjętej na podstawie stylistyki i morfologii ceramiki fazy B₁–B₂ okresu wpływów rzymskich, bądź też może je przesuwając na fazę B₂/C₁.

Po raz pierwszy zdecydowano się na datowanie obiektu metodą termoluminescencyjną, gdzie za materiał datujący posłużyły fragmenty przepalanej pole-

Wyniki datowania termoluminescencyjnego

Numer próbki	Numer lab. Lub-	Dawka roczna DR (Gy/ka)	Dawka archeologiczna AD (Gy)	Wiek TL BP (lata)
Garnek	4365	4,59 ± 0,24	11,38 ± 0,57	2480 ± 180 lat
Polepa	4387	2,71 ± 0,14	4,82 ± 0,24	1779 ± 128 lat
Garnek	4388	4,99 ± 0,23	8,51 ± 0,43	1711 ± 117 lat



Ryc. 7. Proces powstawania chałupy typu ryglowego (Zdjęcie wykonane na warsztatach Międzynarodowej Konferencji Budownictwa Ryglowego ANTIKON 2009 wyk. M. Rychter)

py. Jak się okazało, jest to równie dobry datownik jak ceramika (J. Kusiak, M. Łączot, T. Dziekoński, M. Rychter 2009, 166).

Odkryte fragmenty domu nie pozwalają na szczegółową rekonstrukcję jego pierwotnego wyglądu. Jednakże odkryte bogactwo polepy (30 kg) i odcisków na niej zachowanych pozwala na hipotetyczne odtworzenie konstrukcji domu powstałego w okresie wpływów rzymskich na stanowisku nr 1 w Kręcieszkach.

Brak dołków posłupowych sugeruje nam wybranie jakiejś konstrukcji ramowej do budowy tych domów. Można przyjąć założenie, że nie ocalały. Jednakże zachowały się sporych rozmiarów zagłębione obiekty, w których znaleziono ceramikę oraz piwniczka pod jednym z domów. Wykonano je przecież w tym samym żwirowo-gliniastym gruncie. Dziwne byłoby zachowanie jednych zagłębień, natomiast zanik dołków posłupowych. Jak już pisałem podłoże, na którym posadowiono domostwa, to grube warstwy gliniastego żwiru, w który bardzo trudno się zagłębić. Jednakże na stan. 3, w Rawie Mazowieckiej (J. Skowron, 2006) wystąpiło również żwirowo-gliniaste podłoże. Tam jednak dołki posłupowe doskonale się zachowały i stanowią podstawę do rekonstrukcji zarysów domów (J. Skowron 2006).

Jakie elementy konstrukcyjne odcisnęły się na polepie z chałup przeworskich na stanowisku w Kręcieszkach (?) Jeden odcisk narożnikowego słupa o przekroju kwadratowym, bądź też prostokątnym. Jeden odcisk ze śladami półokrągłaków oraz bardzo liczne odciski żerdzi o średnicy nieprzekraczającej 14 mm, z racji swej grubości, nie mogą stanowić elementu konstrukcyjnego.

Brak śladów odcisków plecionki zdaje się wykluczać jej zastosowanie do wypełnienia ścian. Wypełnienie

ścian plecionką sugeruje I. Jadczykowa (I. Jadczykowa. 1983, 197–198). Znane jest ono też z warsztatu nr 1, ze stanowiska Rawa Mazowiecka stan. 3 (J. Skowron 2006, 354) czy w Wólce Łasieckiej (W. Bender, B. Barankiewicz 1962, 21). Podobnie zastosowanie plecionki na osadzie kultury wielbarskiej w Stroszkach sugeruje Alicja Gałęzowska (A. Gałęzowska 2004, 308). Brak również przesłanek, aby do budowy tych domów zastosowano konstrukcję sumikowo-łątkową. Duża z kolei ilość polepy, jak i odciski na niej uwiecznione absolutnie wykluczają konstrukcję zrębową, obcą zresztą kulturze przeworskiej.

Wydaje się, że mamy tu do czynienia z ryglowym systemem konstrukcyjnym zwanym też szachulcem. Konstrukcja ta, oparta na drewnianym szkielecie, a wypełniona ceglami z suszonej gliny pojawiła się po raz pierwszy w anatolijskiej osadzie w Çatal Hüyük (M. Tobolczyk 2000, 129, ryc. 95) datowanej na 6000–5900 r. p.n.e.

Bliższe temu okresowi, jak i miejscu jest wyobrażenie podobnego typu konstrukcji na popielnicy domkowej kultury pomorskiej, znalezionej w miejscowości Obliwice na Pomorzu Gdańskim (F. Behn 1928, 20; 1924). Wprawdzie O. Büschenschütz interpretuje ją jako wyobrażenie spichlerza (O. Büschenschütz 1990, 301), co jednak nie wyklucza zastosowania konstrukcji ryglowej do budowy domu. Büschenschütz stawia też pod znakiem zapytania zastosowanie tego typu konstrukcji. Niemniej jednak wydaje się, że Behn dość dokładnie odzwierciedlił wyobrażenie konstrukcji ryglowej (szachulcowej).

Zagadnieniem występowania w okresie wpływów rzymskich konstrukcji ryglowej zwanej szachulcem

zajmuje się W. Haio Zimmermann (W. H. Zimmermann 1998, s. 68). Znana była ona w samym Rzymie, natomiast na obszarze Dolnych Niemiec była stosowana w budowlach halowych. Znamy ją także z Jutlandii, gdzie wiązana jest z budowlami słupowymi. W sumie szachulec pradziejowy jest mało rozpoznawalny.

Konstrukcja ta rozwijała się głównie w średniowieczu i początkach nowożytności. Obecnie znana jest z analogii etnograficznych jako ściana wałkowa, polepiana (G. Ciołek 1984, ryc 163). G. Ciołek podaje tutaj przykład z Pomorza z Brodnicy Górnej. Przykład powstawania tego typu budowli patrz Ryc. 7.

Biorąc pod uwagę dość szerokie rozpowszechnienie tego typu konstrukcji, wydaje się bardzo możliwe, że w przypadku domu kultury przeworskiej znalezionej w Kręcieszkach na stanowisku 1 zastosowano podobne rozwiązanie.

Mgr Mariusz Rychter

Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego

Uniwersytecka 3

PL 90-137 Łódź

mariusz-rychter@wp.pl

LITERATURA

Bender, W.

1962 *Un village appartenant à la civilisation de Przeworsk en Pologne centrale (Wólka Łasiecka, district de Łowicz)*, „Archaeologia Polona” 4, 245–256.

Behn, F.

1924 *Hausurnen*, Berlin

1928 *Das Haus in vorrömischer Zeit*, Mainz.

Bender, W., Barankiewicz, B.

1962 *Osada z okresu rzymskiego w Wólce Łasieckiej, pow. Łowicz*, „Archeologia Polski” 7, 7–106.

Büchenschütz, O.

1990 *Essai d'interprétation des urnes-cabanes, et des descriptions textuelles ou plastiques des habitations protohistoriques de l'Europe tempérée*, w: *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*, Słupsk, 239–252.

Ciołek, G.

1984 *Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce 2: Ilustracje*, Kraków.

Gałęzowska, A.

2004 *Osady kultur pomorskiej, przeworskiej i wielbarskiej w Stroszkach w powiecie wrzesińskim*, „Fontes Archaeologici Posnanienses” 40, 281–401.

Jadczkowska, I.

1983 *Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 28, 109–247.

1995 *Lateńska faza kultury pomorskiej w Polsce środkowej*, w: *Kultura pomorska i kultura*

grobow kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24 – 26 listopada, Warszawa, 41–158.

Kondracki, J.

1978 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.

Kusiak, J., Łańczot, M., Dziekoński, T., Rychter, M.

2009 *Nowe możliwości zastosowania metody datowania termoluminescencyjnego w badaniach archeologicznych*, w: *Aktualne problemy epoki kamienia na Pomorzu*, Gdańsk, 165–170.

Rychter M., Stasiak S.

2006-2007 *Cmentarzysko ludności kultury pomorskiej w Kręcieszkach gm. Bedlno, pow. Kutno, woj. łódzkie*, „Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne” 10, 27–70.

Skowron, J.

2006 *Bauwesen im Siedlungskomplex der Przeworsk-Kultur aus Rawa Mazowiecka (Mittelpolen). Möglichkeiten der Rekonstruktion verwendeter Bautechniken*, in: *Archeologie barbarů 2006, Obornik příspěvků z II. Protohistorické konference. České Budějovice 21. – 24. 11. 2006*, České Budějovice.

Tobolczyk, M.

2000 *Narodziny architektury*, Warszawa.

Zimmermann, W. H.

1998 *Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten – zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von*

*den Nord- und Ostseeländern bis zu den Alpen,
w: Probleme der Küstenforschung im Südli-
chen Nordseegebiet 25, Oldenburg, 9–242.*